

УДК 72.03 (477,63)

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.050722.7.859

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ДОСВІДУ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА КУЛЬТОВИХ ОБ'ЄКТІВ ПРАВОСЛАВНОГО ОБРЯДУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

АХАЙМОВА А. О.^{1*}, канд. арх., доц.,

ПОДОЛІННИЙ С. І.², ст. викл.,

БОЛДИРЕВА О. Г.³, ст. викл.,

ГАЛАНЦЬКА А. А.⁴, студ.

^{1*} Кафедра архітектурного проектування цивільних будівель і споруд, Київський національний університет будівництва і архітектури, пр. Повітрофлотський, 31, 03037, Київ-37, Україна, тел. +38 (044) 241-55-80, e-mail: akhaiimova.ao@knuba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-6644-0285

² Кафедра архітектурного проектування та містобудування, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (056) 756-33-66, e-mail: podolynnyi.serhii@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-6073-2391

³ Кафедра архітектурного проектування та містобудування, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (056) 756-33-66, e-mail: boldyrieva.olena@365.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-8315-4803

⁴ Кафедра архітектурного проектування та містобудування, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпро, Україна, тел. +38 (095) 081-02-65, e-mail: shelfixcat@gmail.com

Анотація. *Постановка проблеми.* За останні тридцять років Україна переживає динамічний зріст храмобудування, а Дніпропетровщина є однією з лідерів цієї тенденції. Це важливий ланцюжок у процесі відновлення храмобудівної традиції на теренах незалежної України, який потребує узагальнень, що обумовлює актуальність теми. *Мета статті* – сформулювати тенденції та головні напрямки пошуку сучасних засобів формоутворення культових споруд Дніпропетровщини. *Основна частина.* Розглянуто сучасний досвід проектування та будівництва православних храмів Дніпропетровщини. Визначено чотири основні тенденції формоутворення храмової архітектури Придніпровського регіону – традиційна, пошуки національної ідентичності, новітнього формотворення та ієротопії. Наведені їх характеристики та приклади. Особлива увага приділена концепції ієротопії з наведенням проектної пропозиції. *Висновок.* Досвід сучасного містобудування на Дніпропетровщині надав можливість визначити, що на цей час, поки що домінує ідеологія «традиціоналізму». Є досить стабільний та поширений напрям «національний історизм». Як перспективу можна розглядати концепцію ієротопії. В цілому можливо визначити – більша частина перетворень у храмобудівній діяльності Придніпров'я має еволюційний характер, що корегується із сталими традиціями Православного храмового будівництва.

Ключові слова: православні храми; традиціоналізм; національна ідентичність; новітнє формотворення; ієротопія

FEATURES OF MODERN EXPERIENCE OF DESIGN AND CONSTRUCTION OF CULT OBJECTS OF THE ORTHODOX RITE OF DNIPROPETROVSK REGION

AKHAIMOVA A.O.^{1*}, *Cand. Sc. (Arch.), Assoc. Prof.*,

PODOLYNNYI S.I.², *Senior Teacher*,

BOLDYRIEVA O.G.³, *Senior Teacher*,

GALANYTSKA A.A.⁴, *Stud.*

^{1*} Department of Architectural Design of Civil Buildings and Structures, Kyiv National University of Construction and Architecture, 31, Povitroflotskyi Ave., Kyiv-37, 03037, Ukraine, tel. + 38 (044) 241-55-80, e-mail: akhaiimova.ao@knuba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-6644-0285

² Department of of Architectural Design and Urban Planning, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho St., Dnipro, 49600, Ukraine, tel. +38 (056) 756-33-66, e-mail: podolynnyi.serhii@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-6073-2391

³ Department of of Architectural Design and Urban Planning, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho St., Dnipro, 49600, Ukraine, tel. +38 (056) 756-33-66, e-mail: boldyrieva.olena@365.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-8315-4803

⁴ Department of of Architectural Design and Urban Planning, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Chernyshevskoho St., Dnipro, 49600, Ukraine, tel. +38 (095) 081-02-65, e-mail: shelfixcat@gmail.com

Abstract. Problem statement. For the last thirty years, Ukraine has been experiencing a dynamic growth of temple construction, and Dnipropetrovsk region is one of the leaders in this trend. This is an important chain in the process of restoring the temple-building tradition in independent Ukraine, which requires generalizations, which determines the relevance of the topic. **Purpose of the article.** to formulate tendencies and the main directions of search of modern means of formation of cult constructions of Dnepropetrovsk region. **The main part.** The modern experience of designing and building Orthodox churches of Dnipropetrovsk region is considered. Four main trends in the formation of temple architecture of the Dnieper region have been identified – traditional, the search for national identity, the latest formation and hierotopia. Their characteristics and examples are given. Particular attention is paid to the concept of hierotopia with a project proposal. **Conclusion.** The experience of modern urban planning in the Dnipropetrovsk region provided an opportunity to determine that at this time, the ideology of “traditionalism” still dominates. There is a fairly stable and widespread direction of “national historicism”. The concept of hierotopia can be considered as a perspective. In general, it is possible to determine that most of the transformations in the temple-building activity of the Dnieper region have an evolutionary character, which is adjusted to the established traditions of Orthodox church building.

Keywords: *orthodox churches; traditionalism; national identity; modern formation; hierotopia*

Постановка проблеми. Храмобудування – одна з найстаріших сфер діяльності архітекторів. А його досвід на сучасних теренах України налічує тисячоліття. А якщо розглядати цей напрям творчості ще ширше, як сакральний вектор архітектурно-містобудівної діяльності, то можна казати за п'яти тисячолітній історичний шлях. Тобто, починаючи з Кукутень-Трипільської культури.

За останні декілька століть простежується хвилеподібний процес зростання попиту на сакральну архітектуру. Зараз Україна переживає його спалах – за останні тридцять років незалежності запроєктовано та побудовано багато культових будівель і споруд. Найбільш численні з них – православні храми. Дніпропетровщина одна з лідерів цього процесу в Україні. Цей досвід є важливим ланцюжком процесу відновлення храмобудівної традиції на теренах незалежної України, що обумовлює актуальність теми, та потребує узагальнення більш ніж тридцятирічного досвіду сучасного храмобудування Дніпропетровщини.

Теоретичною та інформаційною базою даного дослідження стали наукові праці та практичні результати втілення проєктів вчених-архітекторів: Куцевича В. В. [1], Криворучка Ю. І., (13), Кеслера М. Ю., Слепцова О. С. [2; 3], Яблонського Д. Н. Значно розширив теоретичну базу виданий у

2002 році КиївЗНДІЕПом посібник з проєктування «Культові будівлі і споруди різних конфесій» [4]. В 2002–2003 та в 2009 роках були проведені науково-практичні конференції з питань сучасного храмобудування України. Результати цих форумів та зміст існуючих нормативних документів, в основному, носять загальний характер і не розкривають всієї глибини питань культового зодчества. Дотепер немає і відповідних державно-будівельних норм. Це обумовлює актуальність дослідження.

Також проблемою є те, що багато питань залишаються поза системного аналізу, зокрема регіональна специфіка пошуку нових шляхів храмобудування. Все це зумовлює необхідність дослідження його особливостей у конкретному регіоні з акцентом на пошуках сучасного трактування релігійних канонів.

Мета статті – сформулювати тенденції та головні напрямки пошуку сучасних засобів формоутворення культових споруд православного обряду Дніпропетровщини.

Межі огляду визначені сучасними тенденціями храмобудування Дніпропетровської єпархії за останні тридцять років. В дослідженні були використані праці з архітектурного пропорціонування та принципів побудови композиції: Шевельова І. Ш. [5], Ремізової О. І. [6]. Праці з питань символіки православних храмів: Вагнера Г. К., Лідова О. М., Лосєва А. Ф., а

також праці з історії храмобудування: Асєєва Ю. С., Тимофійєнка В. І. [7], Барановського Г. В., Михайлова Б. П., Пілявського В. І.

В роботі використовувались практичні та теоретичні нароби таких дніпровських фахівців-практиків: Андрєєва О. І., Бондаренко О. І., Барабанов Д. Ю., Воробйов В. В., Єпремян О. А., Малєйчик С. О., Плосконіс О. Т., Подолинний С. І., Саєнко І. М., Швець І. А. Дана стаття використовує результати досліджень, проведених під час виконання наукової теми кафедри Архітектурного проектування та містобудування ПДАБА «Розробка архітектурно-містобудівних методів екологізації населених місць, будівель та споруд в умовах постіндустріального Придніпров'я» (2020 рік) [8].

Також була використана праця видавничого відділу Дніпропетровської єпархії, який надрукував інформаційно-довідкове видання «Дніпропетровська єпархія» [9] та матеріали з православних інтернет-ресурсів [11; 12].

Важливим джерелом аналітичної роботи стали зауваження та рекомендації, які висловлювались церковними діячами: митрополитом Дніпропетровським та Павлоградським Ірінеєм, протоієреєм В. Цешковським, дияконом Г. Скубаком, протоієреєм Я. Денекой, протоієреєм Н. Курдієм, протоієреєм І. Осадковським, священником Т. Кучуком в різних виданнях та виступах.

Результати досліджень. Сучасна мережа православних храмів Дніпропетровщини значно відрізняється від тієї, що склалася на початку ХХ ст., не тільки кількістю храмів, а насамперед, нерівномірністю їх розташування. Кардинально змінилась містобудівна ситуація в великих і середніх містах. В малих містах і селищах збереглись більш традиційні умови їх розміщення.

Вже три десятиріччя на території Дніпропетровської єпархії спостерігається масове будівництво храмів. Можна привести багато прикладів цікавих містобудівних, архітектурно-планувальних рішень, які створені згідно з канонами православ'я церков, що стали окрасою своїх населених

пунктів. Попри це є багато нарікань на архітектурні рішення, як від кліру, так і від парафіян.

Серед недоліків найчастіше визначають: механічне перенесення архітектурних рішень історичних зразків, або створення чогось свого, нового, що не відповідає сутності православного храму. Це обумовлено тим, що містобудівна політика попереднього радянського часу не передбачала значущого місця храму в архітектурно-планувальній структурі міст та сіл і в той час практично нічого нового не будувалась. Була втрачена спадкоємність.

Вивчення сучасного досвіду храмобудівництва Дніпропетровщини надав можливість виявити декілька очевидних тенденцій формотворення. Загальним є те, що вони повторюють важливий напрям змін, який мав місце і в минулі, дорадянські епохи. Це, перш за все, поступовий процес адаптації насамперед технічних та інженерних можливостей під канонічні вимоги. Слід визначити, що й самі канонічні вимоги мають тенденцію до змін в часі. Але це не стосується головних сакральних догм.

Рис. 1. Приклад «традиціоналізму» в формотворенні храмової архітектури. Свято-Миколаївський храм на Монастирському острові в м. Дніпро

Перша тенденція пов'язана з дотриманням всіх канонічних вимог і наслідуванням найкращих зразків формотворення в архітектурі різних історичних епох – традиціоналізм (Т). В формотворенні використовуються окремі фрагменти, різні варіанти їх співвідношення, а також в цілому окремі прототипи (рис. 1).

Друга тенденція – це виокремлення з усієї історичної спадщини того, що пов'язано з пошуком української національної

своєрідності храмубудування – національна ідентифікація (НІ). Ця тенденція теж ґрунтується на зразках, фрагментах, так і в цілому на окремих будівлях храмів. В цьому напрямку ведеться переосмислення національної традиції на основі використання сучасних будівельних технологій, матеріалів та естетичних уподобань (рис. 2).

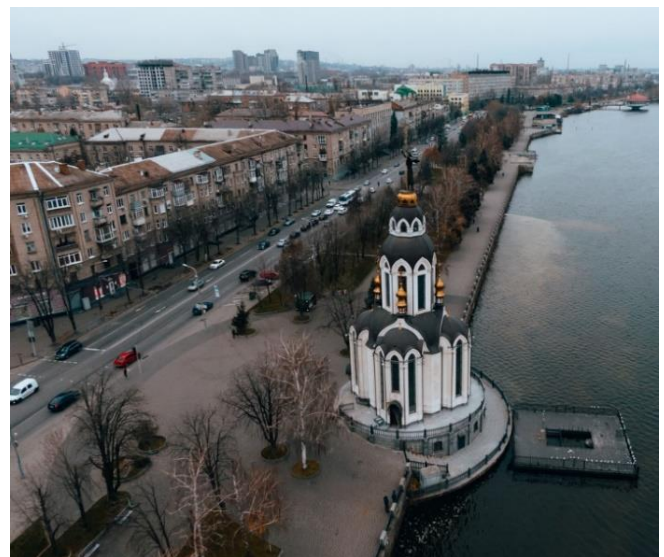
Рис. 2. Приклад тенденції пошуку української національної своєрідності в формотворенні храмової архітектури. Хрестовоздвиженський храм в пгт Обухівка, Дніпропетровська обл.

Рис. 3. Приклад пошуку нових форм в формотворенні храмової архітектури. Храм Всемилощивого Спаса і Пресвятої Богородиці, м. Дніпро

Третя тенденція зумовлена бажанням авторів втілити особисте уявлення щодо сакральності та композиційної гармонії. Засоби втілення цієї ідеології це новітні принципи формоутворення, будівельні матеріали та технології – нова форма (НФ). В цілому регіональну особливість такого пошуку можна характеризувати як регіональну еkleктичність. Канонічні вимоги відіграють значущу роль у творчості. В деяких випадках вони виконуються згідно з особистими уподобаннями автора (рис. 3).

Четверта тенденція базується на використанні ідеології ієротопії (І) – це новітня течія храмубудування, яка започаткована теоретичними розробками Олексія Лідова [12]. Вона презентує уявлення про глибинне занурення в базові вчення християнства. Це спроба адаптувати сучасні уявлення щодо енергоінформаційної складової Всесвіту з історичним та новітнім змістом християнської філософії. Засади ієротопії передбачають формування храму, як своєрідної «просторової ікони». Всі складові храму (будівля з її окремими елементами, релігійні обряди, звуки, запахи, обладнання та інше) – це «дійові особи» своєрідного «просторової вистави» (рис. 4).

Рис. 4. Приклад наближеного до принципів ієротопії храмового формотворення. Храм в честь Собора Предтечі та Хрестителя Господня Іоанна, м. Дніпро

Слід зазначити, що всі чотири напрямки по-різному дотримуються канонічних вимог православного храмубудування. Наприклад, традиційні прийоми максимально строго виконують їх, а тенденції пошуку нових форм

(регіональна еkleктика) – навпаки, найбільш віддалені (рис. 5).

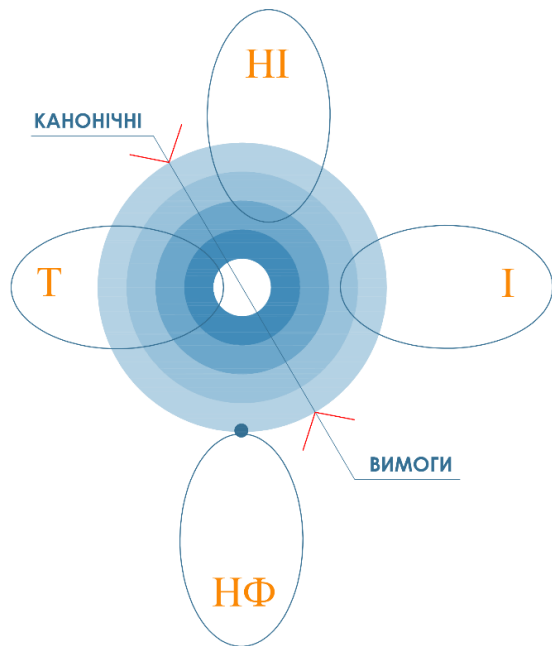

Рис. 5. Моделі інтерпретації канонічних вимог в сучасному храмуванні: Т – традиціоналізм; НФ – новітнє формоутворення; НІ – національна ідентичність; І – ієротопія

Важливі висновки щодо відмінності історичного і сучасного православного храмування від досвіду храмування інших християнських конфесій надає Ю. І. Криворучко. «Головним завданням сакрального мистецтва є відображення досвіду пошуку Бога, молитви контемпляції, уприсутнення цього досвіду засобами мистецтва. Не час чи мистецький напрям визначають сакральність мистецтва, а внутрішній світ і віра митця, складність і контемпляційність твору. Правдивий твір

мистецтва є завжди сакральним, це наслідок внутрішнього переживання творця. Захоплення пошуками задля оригінальності загрожує втратою реципієнта, споживача, перетворює мистецтво на ребус, нерідко зрозумілий лише його автору. Інша крайність – «попсування» мистецтва, яка веде до примітивізації, несмаку, кітчу» [13].

Дійсно, одним із найважчих завдань є пошук нового сучасного образу храму, в умовах канонічних обмежень. Накопичений практичний досвід проектування та будівництва сакральних будівель і споруд – головні тези ідеології ієротопії. Вони дозволяють виділити своєрідну вісь значущих та бажаних умов позитивної еволюції храмування: – відповідний стан релігійності соціуму; – релігійність особистості архітектора-проектанта; – збереження сакральної сутності творчих пошуків на всіх його стадіях; – формування можливості трансформації несутнісних характеристик храму в процесі його експлуатації; – інноваційність будівельних технологій та матеріалів.

Насамперед, храму властива святість. Коли віруючий потрапляє в храм, він повинен наповнюватися духовністю, усвідомлювати: те що побачене ним – «не від світу цього». Внутрішній простір храму надихає й налаштовує на духовне піднесення. Сукупність цих компонентів та основних понять ідеології ієротопії дозволяє об'єднати їх в єдину модель (рис. 6).

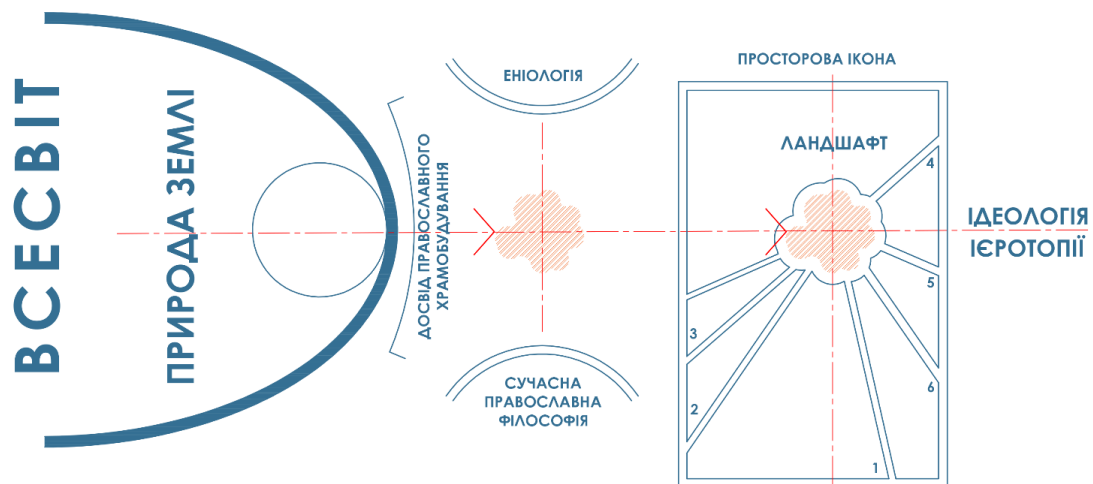

Рис. 6. Модель поняття «ієротопія»: 1 – будівлі та їх частини; 2 – озеленення; 3 – предметне обладнання; 4 – штучне освітлення; 5 – звуки; 6 – запахи

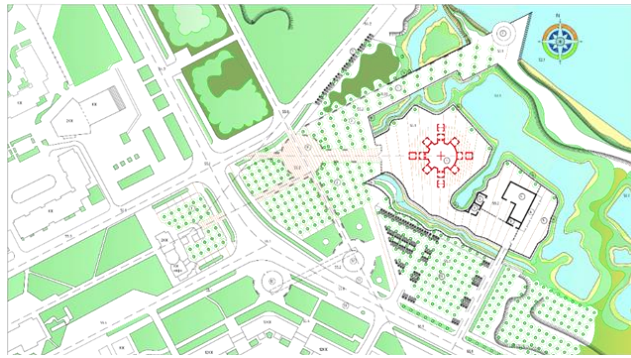

Рис. 7. Рішення генерального плану на засадах ієротопії (1. Собор Святої Софії, 2. Сад воскресіння, 3. Недільна школа, 4. Житловий будинок причта, 5. Господарський двір, 6. Господарські будівлі, 7. Каплиця, 8. Санітарний вузол, 9.Фонтан, 10. Зелена автостоянка, 11. Автостоянка, 12. Надземний пішохідний перехід, 13. Зупинка транспорту, 14. Підпірна стінка з металевою огорожею)

Рис. 8. Загальний вигляд проектної пропозиції

Прикладом використання ідеології ієротопії може слугувати проект собору Св. Софії у м. Дніпро. Виконано на архітектурному факультеті ПДАБА (дипломна робота О. В. Хрипуна, консультант С. І. Подолинний, 2021 р.) (рис. 7). Як творчий метод у роботі використовуються головні тези ієротопії – формування культової споруди, як середовища спілкування людей з вищим світом (рис. 8).

Головними характеристиками проектного задуму є:

– храм розташований на березі річки Дніпро, на межі суші та водної поверхні. Символічне значення місця – зустріч різних

стихій, яке освячує їх нерозривну єдність в життєдіяльності людей;

– формування оточуючого середовища, яке має риси первісного ландшафту заплавних прибережних територій. Одночасно, його елементи виконують роль технологічних складових інженерного забезпечення;

– по головним висям храмового комплексу формуються додаткові елементи – келії, які розташовані на відстані від центральної будівлі. Вони створені аби розширити зону сакрального та композиційного впливу на оточуюче середовище;

– дзвіниця інтегрована в геометричний центр головної будівлі, посилюючи емоційний вплив загального композиційного рішення;

– домінуючим звуковим супроводом емоційного сприйняття комплексу виступає дзвін з дзвіниці, який може доповнюватися дзвоном з верхніх поверхів келій;

– територія навколо храмового подвір'я заповнена регулярно посадженими деревами, які своєю «штучністю» символізують біблійський сад Христового Воскресіння;

– малі архітектурні форми підкреслюють сакральний зміст образно-художніх характеристик предметного середовища;

– в місцях концентрації людських потоків запроєктовані клумби з пахучими квітами, за для позитивного емоційного фону;

– штучне вечірнє освітлення будівель та території повинно підкреслити сакральний зміст головних елементів храмового комплексу.

Важлива умова створення такої середовища – це тісні взаємозв'язки зовнішнього сакрального простору з внутрішнім.

Висновки. Розгляд досвіду сучасного храмубудування у Придніпров'ї дозволив виокремити і дати визначення чотирьом моделям інтерпретацій канонічних вимог у вигляді гіпотетичних моделей з такими умовними позначеннями: «традиціоналізм» (Т), «національний історизм» (НІ), «нова форма» (НФ), «ієротопія» (І).

На теперішній час, домінує ідеологія «традиціоналізму». А також досить стабільний напрям «національний історизм». Останніми роками з'явилися приклади пошуку «нових форм» і лише поодинокі спроби використати принципи «ієротопії».

Можна виділити своєрідну висхідну лінію значущих, бажаних умов прогресивної еволюції храмубудування: – відповідний стан

релігійності соціуму; – релігійність особистості архітектора-проектанта; – збереження сакральної сутності творчих пошуків на всіх його стадіях; – формування можливості трансформації несуттєвих характеристик храму в процесі його експлуатації; – інноваційність будівельних технологій та матеріалів. Дотримання такого змісту храмубудівної діяльності – запорука отримання відповідного позитивного досвіду та його результативного осмислення, подальший розвиток майстерності творців сакральної архітектури.

Сучасна еволюція храмубудування у Придніпров'ї йде природним чином, орієнтуючись на новітні рішення, головним чином в проектах. Насамперед, важливими факторами, які стимулюють ці процеси, перш за все є зрушення в ідеологічній основі життєдіяльності соціуму.

Також, значно зростає значення особи архітектора – творця і зниження впливу на архітектурно-містобудівні рішення кліру. Тобто відповідальність за збереження сакрального змісту культової споруди в більшій мірі стає прерогативою проєктантів. А новітні будівельні матеріали і технології, повинні надавати процесу будівництва інноваційного змісту.

В цілому треба відзначити – більша частина перетворень у храмубудівній діяльності Придніпров'я має еволюційний характер, що корегується зі сталими традиціями Православного храмового будівництва.

Подальша наукова робота повинна уточнити сутнісні межі моделей, та визначити перспективи їх еволюційного розвитку, чи навпаки «згасання». Ці моделі також, можуть стати базою розробки концепцій проєктних рішень по реальним культовим об'єктам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куцевич В. В. Реформування архітектурно-методологічної бази проєктування об'єктів соціокультурного призначення в сучасних умовах України : автореф. дис. ... д-ра архітектури: 18.00.02. Київ, 2004. 34 с.
2. Слєпцов О. С. Архітектурне проєктування і реконструкція православних храмів : підруч. для студ. ВНЗ. Київ, 2014. 272 с.
3. Слєпцов О. С. Архитектура православного храма от замысла к воплощению : монография. Київ, 2012. 552 с.
4. Культові будинки та споруди різних конфесій : посібник з проєктування. Українська Академія архітектури, Український зональний науково-дослідний і проєктний інститут цивільного будівництва. Київ: КиївЗНДІЕП, 2002. 115 с.

5. Шевельов И. Ш. Основы гармонии. Визуальные и цифровые образы реального мира : монография. Москва: Изд-во «Луч», 2009. 360 с.
6. Ремизова Е. И., Леонидова Е. Н. Стилистический метод композиционного мышления и особенности его преподавания. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2014. Вип. 35. С. 54–61.
7. Асеев Ю. С., Вечерський В. В., Годованюк О. М. та ін. Історія української архітектури : монографія за ред. В. І. Тимофійенка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.
8. Розробка архітектурно-містобудівних методів екологізації населених місць, будівель та споруд в умовах постіндустріального Придніпров'я : звіт наукової теми кафедри АПтаМ. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. Дніпро, 2020 р. С. 331–351.
9. Украинская Православная Церковь. Днепропетровская Епархия: веб-сайт. URL: <http://eparhia.dp.ua/eparhiya/>
10. Веб-сайт. URL: <http://pravoslavie.in.ua>
11. Українська Християнська Культура : веб-сайт. URL: <http://christian-culture.in.ua>
12. Лидов А. М. Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и Древней Руси : монография. Москва : Изд-во «Индрик», 2006.
13. Криворучко Ю. Якій бути архітектурі української церкви після томосу. URL: <https://zbruc.eu> (дата звернення : 13.05.2022).

REFERENCES

1. Kutsevych V.V. *Reformuvannya arkhitekturno-metodolohichnoyi bazy proektuvannya ob"yektiv sotsiokul'turnoho pryznachennya v suchasnykh umovakh Ukrayiny: avtoref. dys. ... d-ra arkhitektury: 18.00.02* [Reforming the architectural and methodological basis of designing socio-cultural objects in modern conditions of Ukraine: autoref. thesis ... Doctor of Architecture: 18.00.02]. Kyiv, 2004, 34 p. (in Ukrainian).
2. Slyeptsov O.S. *Arkhitekturne proektuvannya i rekonstruktsiya pravoslavnykh khramiv: pidruchnyk dlya stud.* [Architectural design and reconstruction of Orthodox churches: a textbook for students]. Kyiv, 2014, 272 p. (in Ukrainian).
3. Slepsov O.S. *Arkhitektura pravoslavnogo khrama ot zamysla k voploshcheniyu: monografiya* [The architecture of an Orthodox church from conception to implementation: a monograph]. Kyiv, 2012, 552 p. (in Russian).
4. *Kul'tovi budynky ta sporudy riznykh konfesiyy: posibnyk z proektuvannya: posibnyk z proektuvannya* [Cult houses and spores of different confessions: design guide: design guide]. Ukrainian Academy of Architecture, Ukrainian Zonal Research and Development Institute of Civil Life, Kyiv : KyivZNDIEP, 2002, 115 p. (in Ukrainian).
5. Shevel'ov I.Sh. *Osnovy garmonii. Vizual'nyye i tsifrovyye obrazy real'nogo mira: monografiya* [Fundamentals of harmony. Visual and digital images of the real world: monograph]. Moscow : Luch Publ., 2009, 360 p. (in Russian).
6. Remizova Ye.I. and Leonidova Ye.N. *Stilisticheskiy metod kompozitsionnogo myshleniya i osobennosti yego prepodavaniya* [Stylistic method of compositional thinking and features of its teaching]. *Suchasni problemi arkhitekturi ta mistobuduvannya* [Modern problems of architecture and locality]. 2014, vol. 35, pp. 54–61. (in Russian).
7. Asyeyev Yu.S., Vechers'kyy V.V., Hodovanyuk O.M. and oth. *Istoriya ukrayins'koyi arkhitektury: monografiya za red. V.I. Tymofiyenka* [History of Ukrainian architecture: monograph edited by V.I. Timofienko]. Kyiv : Tekhnika Publ., 2003, 472 p. (in Ukrainian).
8. *Rozrobka arkhitekturno-mistobudivnykh metodiv ekolohizatsiyi naselenykh mist', budivel' ta sporud v umovakh postindustrial'noho Prydniprov'ya: zvit naukovoyi temy kafedry APtaM* [Development of architectural and urban planning methods of environmentalization of inhabited places, buildings and structures in the conditions of the post-industrial Dnieper: report of the scientific topic of the department of APtaM]. Dnipro : Prydniprov's'ka derzhavna akademiya budivnytstva ta arkhitektury, 2020, pp. 331–351. (in Ukrainian).
9. *Ukrainskaya Pravoslavnaya Tserkov'. Dnepropetrovskaya Yeparkhiya : veb-sayt* [Ukrainian Orthodox Church. Dnepropetrovsk Eparchy : web-site]. URL: <http://eparhia.dp.ua/eparhiya/> (in Russian).
10. Web-site. URL: <http://pravoslavie.in.ua> (in Ukrainian).
11. *Ukrayins'ka Khrystyians'ka Kul'tura : veb-sayt* [Ukrainian Christian Culture : web-site]. URL: <http://christian-culture.in.ua> (in Ukrainian).
12. Lidov A.M. *Iyerotopiya. Sozdaniye sakral'nykh prostranstv v Vizantii i Drevney Rusi: monografiya* [Hierotopia. Creation of sacred spaces in Byzantium and Ancient Rus: monograph]. Moscow : "Indrik" Publ., 2006. (in Russian).
13. Kryvoruchko Yu. *Yakiy buty arkhitekturi ukrayins'koyi tserkvy pislya tomosu* [What will be the architecture of the Ukrainian church after the tomos]. URL: <https://zbruc.eu> (date of application: 13.05.2022). (in Ukrainian).

Надійшла до редакції: 10.06.2022.